

ترجمه انگلیسی این مقاله نیز با عنوان:
Changing the sustainable perspective from outcome to process; the experience
of designing urban spaces based on social participation in Shiraz
در همین شماره مجله به چاپ رسیده است.

مقاله پژوهشی

نگرش پایدار از نتیجه بر رویه؛ تجربه طراحی فضاهای شهری بر اساس مشارکت اجتماعی در شیراز

امین حبیبی^{۱*}، محمد نیک کار^۲، محمد علی آبادی^۳، صدیقه اسکندرپور^۳

۱. دانشیار گروه معماری، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران.

۲. استادیار گروه معماری، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران.

۳. کارشناس ارشد معماری، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران.

تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۰۵/۰۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۳/۲۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۰/۲۷

چکیده

بیان مسئله: به دنبال افزایش سریع جمعیت شهرها، مسائل اجتماعی بسیاری در شهرهای بزرگ پدید آمده که منجر به توجه به مفاهیم توسعه پایدار شده است. کلید موفقیت در احیای پایداری اجتماعی فضاهای شهری، حمایت از طرح‌هایی است که به لحاظ شرایط محلی، بسیج‌کننده مهارت و دانش محلی است. به علاوه فراوانی و تراکم نامتجانس شهرها، همبستگی، تعامل و توجه افراد نسبت به یکدیگر را کاهش داده است. امروزه تغییر نگاه از تجویزی به مشارکتی و از توجه به راه حل‌های معمارمحور (متمرکز) به شیوه‌های حل مسئله با تأکید بر ابتکارات جامعه است. لذا بایستی از نقش تجویزی معمار به معنای سازنده و هدایت‌کننده کل امور اجتماع به سوی نقشی به‌عنوان یکی از شرکای مهم اجتماعی گام برداشت.

هدف پژوهش: این پژوهش بر آن است تا با استفاده از روش طراحی مشارکتی (شارت) به خلق فضایی شهری بپردازد و از این طریق امکان برقراری تعاملات اجتماعی را تسهیل کند و در راستای پایداری اجتماعی حرکت کند.

روش پژوهش: این پژوهش دارای ماهیتی کاربردی است که به منظور آشنایی با ادبیات ناظر بر پژوهش از یک روش ترکیبی مبتنی بر راهبرد کیفی با تکیه بر تحقیقات میدانی براساس مدل «کارگاه طراحی یا شارت» شکل گرفته است. **نتیجه‌گیری:** این پژوهش با ارائه مدل فرایند «کارگاه طراحی شارت» از طریق طراحی یک فضای شهری واقع در محدوده خیابان مطهری شمالی شیراز پرداخته است. این فرایند طی یک پیش کارگاه، چهار کارگاه اصلی و یک جلسه میانی و غیررسمی انجام شده و به طراحی فضای مذکور منتهی شده است. نتایج پژوهش، ضرورت وجود پیش کارگاه برای نظم کارگاه‌های اصلی و ایجاد دستور کار لازم جهت جلوگیری از انحراف جلسه و دور شدن از اهداف اصلی کار را توصیه می‌کند. حضور طراحان حرفه‌ای در نقش رهبر در کارگاه با توانایی طراحی و ترسیم به‌عنوان مهم‌ترین ارکان اصلی تشکیل جلسات کارگاه، از دیگر دستاوردهای این پژوهش است. ارائه راه‌حل‌های تکمیلی جهت اصلاح و بهبود فرایندهای طراحی مشارکتی از نتایج نهایی این پژوهش است.

واژگان کلیدی: طراحی فضاهای شهری، مشارکت اجتماعی، پایداری اجتماعی، تعامل اجتماعی، فرایند کارگاه طراحی شارت.

مقدمه

شهرنشینی، به‌عنوان چارچوب اجتماعی و فضایی، بر افزایش تعاملات اجتماعی و همبستگی در جوامع مدرن تأثیرگذار است (Smith, 2007). اما، با ورود تکنولوژی اطلاعات و ارتباطات (ICT) شکل و سطح این تعاملات به شدت تغییر کرده و افزایش تمایل به ارتباطات مجازی به نظر می‌رسد که تعاملات اجتماعی را در عرصه‌های عمومی محلی کاهش داده است (Jones et al., 2016). این تغییرات باعث می‌شود که طراحان و برنامه‌ریزان شهری چالش‌های جدیدی را تجربه کنند، به‌خصوص در زمینه ترتیب و طراحی فضاهای عمومی که بر ارتقاء مشارکت عمومی و ارتباطات اجتماعی تمرکز دارد (Taylor, 2016). همچنین، مشارکت عمومی به‌عنوان یک عامل مهم در توسعه پایدار شناخته شده است (Lee, 2023)، اما در عمل، اغلب این جنبه از طراحی و برنامه‌ریزی شهری نادیده گرفته می‌شود (Clark, 2012). در این زمینه، تعدادی از پژوهشگران پیشنهاد داده‌اند که معماری و طراحی شهری باید به‌گونه‌ای انجام شود

شهرنشینی، به‌عنوان چارچوب اجتماعی و فضایی، بر افزایش تعاملات اجتماعی و همبستگی در جوامع مدرن تأثیرگذار است (Smith, 2007). اما، با ورود تکنولوژی اطلاعات و ارتباطات (ICT) شکل و سطح این تعاملات به شدت تغییر کرده و افزایش تمایل به ارتباطات مجازی به نظر می‌رسد که تعاملات اجتماعی را در عرصه‌های عمومی محلی کاهش داده است (Jones et al., 2016). این تغییرات باعث می‌شود که طراحان و برنامه‌ریزان شهری چالش‌های جدیدی را تجربه کنند، به‌خصوص در زمینه ترتیب و طراحی فضاهای عمومی که بر ارتقاء مشارکت عمومی و ارتباطات اجتماعی تمرکز دارد (Taylor, 2016). همچنین، مشارکت عمومی به‌عنوان یک عامل مهم در توسعه پایدار شناخته شده است (Lee, 2023)، اما در عمل، اغلب این جنبه از طراحی و برنامه‌ریزی شهری نادیده گرفته می‌شود (Clark, 2012). در این زمینه، تعدادی از پژوهشگران پیشنهاد داده‌اند که معماری و طراحی شهری باید به‌گونه‌ای انجام شود

*نویسنده مسئول: ۰۹۱۷۷۳۸۹۸۴۸ a_habibi@shirazu.ac.ir

(Hostetler & Noiseux, 2010). با این حال، او به پیچیدگی‌های جدایی‌ناپذیر در چارچوب‌های مشارکتی می‌پردازد و تأکید می‌کند که در تصمیم‌گیری باید به انصاف و عدالت دقت شود (Hostetler, 2021). همچنین، هوستتler بر جایگاه رویکردهای مشارکتی در تقویت سواد اکولوژیکی و حفظ منابع طبیعی تأکید می‌کند (Hostetler et al., 2008).

علی‌رغم مطالعات انجام‌شده در حوزه نظری و تجربیات جهانی پژوهش‌های اندکی در راستای کاربردی کردن فرایندهای مشارکتی در طراحی معماری و منظر شهری در کشور انجام شده است. از این رو این پژوهش به مطالعه و تحلیل طرح‌های مشارکتی می‌پردازد که با هدف ایجاد پایداری اجتماعی در مقیاس محلی طراحی شده‌اند. اصلی‌ترین سؤال مطرح در این زمینه، بررسی و شناسایی رویکرد مناسب مشارکتی برای ایجاد پایداری اجتماعی است. این پژوهش، از طریق پاسخ به دو سؤال فرعی، به تحقق بخشی هدف خود می‌پردازد: (۱) تعیین جایگاه مشارکت در فرایند دستیابی به پایداری اجتماعی؛ (۲) شناسایی و بررسی مدل‌های مشارکت اجتماعی در زمینه طراحی معماری. پژوهش با تأکید بر اهمیت تعاملات اجتماعی به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های کلیدی پایداری اجتماعی، مشارکت اجتماعی را به‌عنوان رویکرد اصلی برای ایجاد یک فضای اجتماع‌پذیر و تقویت تعاملات اجتماعی معرفی می‌کند. در ادامه، با معرفی و تحلیل انواع مدل‌های مشارکتی در فرایند طراحی معماری، به بررسی عملی مدل «طراحی گروهی یا شارت» در تحقیقات میدانی پرداخته و تجربیات و یافته‌ها از این رویکرد را ارائه می‌دهد.

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

فضاهای عمومی به‌عنوان بستری برای تعاملات اجتماعی، اهمیت به‌سزایی در جوامع شهری دارند و با مدیریت سازمان‌های عمومی، به خدمت جامعه می‌پردازند (هنرخواه و همکاران، ۱۴۰۱؛ Amstein, 1969; Garcia-Ramon et al., 2004). طراحی مناسب این فضاها می‌تواند انگیزه تعامل و مشارکت اجتماعی را افزایش دهد و هویت جمعی را تقویت کند (یزدان‌فر و همکاران، ۱۳۹۲؛ Tawfiq, 1999). مشارکت اجتماعی به‌عنوان یک عامل کلیدی در پایداری اجتماعی شناخته شده و به بهبود کیفیت زندگی شهری و افزایش اعتماد میان شهروندان و نهادهای شهری کمک می‌کند (Wallace & Pichler, 2009; Aldegheshem, 2023) ولی، چالش‌هایی مانند کمبود تمایل به مشارکت و مشکلات ارتباطی با مقامات شهری وجود دارد. تلاش‌های متعددی برای تقویت مشارکت اجتماعی از طریق روش‌ها و تکنولوژی‌های مختلف، مانند استفاده از اپلیکیشن‌های ساعت هوشمند (Wilson et al., 2019) یا روش‌های تعامل گروهی (دانشپور و غفاری آذر، ۱۳۹۹) انجام شده است. با این حال، نواقص و غفلت‌ها در زمینه مشارکت اجتماعی وجود دارد که نیازمند بازبینی و توجه جدیدی به مفاهیم

که امکان مشارکت عمومی را فراهم کند و به نیازها و تجربیات افراد جامعه پاسخ دهد (Johnson, 2008). این امور نشان می‌دهد که یافتن و ارزیابی رویکردهای جدید در زمینه مشارکت عمومی و تأثیرات آن بر طراحی و برنامه‌ریزی شهری اهمیت زیادی دارد (دارابی، ۱۳۸۸). با تحول مداوم طراحی شهری، ادغام مشارکت عمومی به‌طور فزاینده‌ای برای ایجاد فضاهای انعطاف‌پذیر و فراگیر ضروری است. پژوهش‌های منتشرشده اخیر مانند «تالار شهری مشارکت اجتماعی برای معماران، معماران منظر، برنامه‌ریزان و طراحان شهری» (Hou, 2007) و «بررسی رویکردهای جدید به مشارکت در توسعه» (Hickey & Mohan, 2004) بر نیاز به فراتر رفتن از مشارکت نمایشی و توانمندسازی جوامع برای شکل دادن فعالانه به محیط‌های زندگی تأکید می‌کنند. پیشرفت‌های تکنولوژیکی ابزارهای جدیدی را برای درک نیازهای جامعه ارائه می‌دهند. همانطور که تحقیقات یانگ (Yang & Liu, 2022) در مورد داده‌های رسانه‌های اجتماعی در تحقیقات طراحی شهری نشان می‌دهد. در همین حال، چارچوب‌هایی مانند (Van der Vaart et al, 2014) راهنمایی عملی برای طراحی و سازگاری مشارکتی ارائه می‌دهند و به ایجاد مناظری که می‌توانند در برابر چالش‌های آینده مقاومت کنند، کمک می‌کنند. در سطح محلی، ابتکاراتی مانند «بیانیه کنوانسیون منظر اروپا» (The Landscape Foundation, 2023)، تعهد معماران منظر به شکل دادن آینده‌ای منصفانه و پایدار را نشان می‌دهد. با استفاده از این منابع متنوع و پذیرش اصول مشارکت عمومی، معماران منظر و طراحان شهری می‌توانند آینده‌ای را پرورش دهند که در آن جوامع نه تنها مورد مشورت قرار می‌گیرند، بلکه برای هم‌آفرینی محیط‌های شهری پر رونق و فراگیر توانمند می‌شوند.

لارنس هالپرین بر اهمیت فرایندهای مشارکتی که معماران، ذی‌نفعان، مردم، نهادهای حاکمیتی و برنامه‌ریزان شهری را در طراحی و برنامه‌ریزی شهری یکپارچه می‌سازد، تأکید کرد (Halprin, 1963, 1972, 2011). او از روش‌هایی مانند کارگاه‌ها، سمینارها و انجمن‌ها برای ایجاد چارچوب‌های تصمیم‌گیری همکارانه که به افراد مختلف امکان می‌دهد تا در ایجاد فضاهای شهری مشارکت کنند، حمایت کرد. تمرکز این رویکرد، مشارکت فعال جوامع محلی بود که آنها را قادر می‌ساخت تا پروژه‌های توسعه‌ای را که به‌طور مستقیم بر زندگی‌شان تأثیر می‌گذارد، شکل دهند. به‌علاوه، هالپرین نقش اساسی نهادهای حاکمیتی را در تسهیل فرایندهای برنامه‌ریزی جامعه‌محور و اطمینان از هماهنگی با اهداف سیاست‌های عمومی و چارچوب‌های تنظیمی گسترده تبیین کرد.

هوستتler، بر اهمیت روش‌های مشارکتی در دستیابی به پایداری اجتماعی و اکولوژیکی به‌طور انتقادی تأکید می‌کند. او از طریق جذب نهادهای ذی‌نفعان و ساکنان محلی، برای طراحی‌هایی که نمایانگر دیدگاه‌ها و ارزش‌های مختلف است، تأییدیه می‌دهد

تعامل اجتماعی و اجتماع‌پذیری را به‌عنوان یکی از معیارهای کلیدی پایداری اجتماعی مطرح کرده‌اند. از این‌رو، تعامل اجتماعی به‌عنوان یکی از ارکان اساسی پایداری اجتماعی، توافق بسیاری از نظریه‌پردازان را کسب کرده است. براساس نظریهٔ یان-گل، فضاهای شهری شامل سه دسته فعالیت هستند: (۱) فعالیت‌های ضروری؛ (۲) فعالیت‌های گزینشی؛ و (۳) فعالیت‌های اجتماعی. شهر خوب توانایی ارائهٔ طیف وسیعی از فعالیت‌های اختیاری و اجتماعی را دارد (Gehl, 2013). تعامل اجتماعی به معنی برقراری ارتباط بین دو نفر یا بیشتر است و می‌تواند از طریق وقایع فیزیکی، نگاه یا مکالمه ایجاد شود (چرخچیان و دانشپور، ۱۳۸۸). تعاملات اجتماعی در فضاهای عمومی به دو دستهٔ تصادفی و سازمان‌یافته تقسیم می‌شوند، که تعامل اجتماعی تصادفی شامل فرصت‌های گفت‌وگو در کوچه و خیابان است و به دو نوع تعامل روزمره و تعامل ناگهانی تقسیم می‌شود (Dines et al., 2006, 15). انسجام اجتماعی، مشارکت اجتماعی و اعتماد اجتماعی سه مؤلفهٔ اصلی تعاملات اجتماعی هستند (تصویر ۱) که یکدیگر را تقویت می‌کنند (اکبری، ۱۳۸۳، ۶۴).

• مشارکت اجتماعی

مشارکت اجتماعی تعریف‌ها و ابعاد مختلفی دارد. براساس کانینگهام، این یک فرایند است که افراد قدرت تصمیم‌گیری در مورد مسائل جامعه را تمرین می‌کنند (غفاری و نیازی، ۱۳۸۶).

پایداری اجتماعی و شاخص‌های مرتبط برای رسیدن به اهداف برنامه‌ریزی و طراحی شهری است. پایداری اجتماعی، مفهومی است که در راستای مقابله و رفع نابرابری‌های محیطی و فضایی از طریق ظرفیت‌سازی و توسعهٔ مهارت‌ها تبیین شده است. این مفهوم با اصولی چون عدالت و سلامتی اجتماعی و موضوعاتی همچون تعامل اجتماعی، نیازها و سرمایهٔ اجتماعی ارتباط دارد (Colantonio & Dixon, 2010). به‌منظور دستیابی به پایداری، باید نیازهای انسانی برآورده و امکان تعامل اجتماعی و برقراری عدالت اجتماعی فراهم باشد (Litting & Griehl, 2005). برخی معتقدند تحقق پایداری اجتماعی به برابری، تأمین خدمات اجتماعی، برابری جنسیتی و پاسخگویی سیاسی بستگی دارد (Harris, 2000). معیارهای کلی پایداری اجتماعی شامل تعامل اجتماعی، حس مکان، ثبات جامعه، امنیت و سرزندگی است (عزتیان و امین‌زاده، ۱۴۰۱). براساس تعاریف ارائه‌شده در جدول ۱ و شاخص‌های مطرح‌شده توسط هر یک از نظریه‌پردازان، مشخص است که تاکنون اصول و معیارهای متفاوتی برای پایداری اجتماعی ارائه شده است. به‌همین دلیل، برای دستیابی به اصولی جامع و فراگیر، لازم است که این معیارها بررسی و اصولی که بیشترین توافق را بر انجام دارند، استخراج شوند (جدول ۲). توجه به معیارهای ذکر شده در جدول ۲ و تأمل در آنها نشان می‌دهد که بیشتر نظریه‌پردازان جدول ۱. اندیشهٔ صاحب‌نظران دربارهٔ پایداری اجتماعی. مأخذ: نگارندگان.

صاحب نظر	اصول مرتبط با توسعهٔ پایدار از لحاظ اجتماعی	مؤلفه‌ها
پری	تأکید بر تشکیل یک کل بهم پیوسته، پویایی اجتماعی، افزایش ارتباطات اجتماعی و حساس همبستگی اجتماعی (Perry, 1929)	تعاملات اجتماعی، هویت، حس تعلق
مازلو	نظریهٔ هرم سلسله‌مراتب نیازهای انسانی؛ لازمه رفتن به هرم‌های بالا، ارضا شدن نیازهای طبقات پایین‌تر هرم، نیازهای اجتماعی بعد از نیازهای زیستی و امنیتی، پیش‌زمینهٔ شکوفایی استعدادها و رشد تعاملات اجتماعی (Maslow, 2011)	تعامل اجتماعی، امنیت، حس تعلق، هویت
جیکوبز	تأکید بر تعاملات اجتماعی، امنیت، سرزندگی، عدالت اجتماعی و توجه به مقیاس انسانی (جیکوبز، ۱۳۸۶)	تعاملات اجتماعی، امنیت
گل	تأکید بر تعاملات اجتماعی، پویایی فضا، سرزندگی و مقیاس انسانی (گل، ۱۳۸۷)	تعاملات اجتماعی
رایاپورت	تأکید بر تعاملات اجتماعی، توجه به سنت و فرهنگ، خوانایی فضا، امنیت، تراکم مطلوب، همگونی اجتماعی افراد، حافظهٔ مکان و معنای فضا (رایاپورت، ۱۳۸۴)	تعاملات اجتماعی
آلتمن	تأکید بر امنیت، پویایی فضا، تعامل اجتماعی، خلوت، فضای شخصی، قلمرو و ازدحام (آلتمن، ۱۳۸۲)	تعاملات اجتماعی، امنیت
الکساندر شولتز	تأکید بر تعاملات اجتماعی، هویت، مقیاس انسانی، دسترسی، پویایی و عدالت اجتماعی (الکساندر، ۱۳۸۷؛ نوربرگ-شولتز، ۱۳۸۱)	تعاملات اجتماعی، امنیت، هویت
نیومن	نظریهٔ فضاهای قابل دفاع (نیومن، ۱۳۸۷)	امنیت
موسسهٔ توسعهٔ پایدار آکسفورد (OISD)	تأکید بر چهار اصل پایداری اجتماعی: برابری، شمول، انعطاف‌پذیری و امنیت (Colantonio & Dixon, 2010)	امنیت
چوگول	تأکید بر تعاملات اجتماعی، احساس تعلق، روابط بین فردی بین ساکنین و همسایه‌ها، فعالیت جمعی، حمایت متقابل، ایمنی و دسترسی تسهیلات (Choguill, 2008)	تعاملات اجتماعی، امنیت
دمپسی	تأکید بر تعاملات اجتماعی، پایایی جمعی، حس مکان، برابری اجتماعی و امنیت (Dempsey et al., 2011)	تعاملات اجتماعی، امنیت

جدول ۲. دیدگاه صاحب‌نظران در خصوص پایداری اجتماعی و اصول و شاخص‌های آن. مأخذ: نگارندگان.

معیارها	معیارها	نظریه‌پردازان
معیارهای کالبدی	عدالت اجتماعی	* (Koning, 2001)
	دسترسی برابر به خدمات و تسهیلات	* (Bramley, et al., 2009)
	دسترسی برابر به مسیرهای حمل و نقل	* (Colantonio & Dixon, 2010)
	تعامل اجتماعی	* (Baines & Morgan, 2004)
	اجتماع پذیر بودن	* (Ciner & Dogan, 2019)
	ثبات مسکن	* (Dempey et al., 2011)
	کیفیت زندگی (آسایش)	* (Bartton et al., 2021)
	حس تعلق و حس مکان	*
	لمنیت	*
	سرمايه اجتماعی	*
معیارهای کالبدی	انسجام اجتماعی	*
	همه‌شمولی اجتماعی	*
	اختلاط و تنوع کاربری	*
	فضای سبز کافی	*
	تنوع در گونه‌های ساختمانی	*
	وجود عرصه‌های عمومی	*
شبکه‌های اجتماعی	*	

مشارکت از روابط بین‌گروهی و فعالیت‌هایی نظیر انجمن‌های داوطلبانه و اتحادیه‌ها حاصل می‌شود (کسای، ۱۳۷۹). تعاریف متفاوتی وجود دارد اما تعریف عامی که می‌تواند تمایز بین مشارکت و محرومیت از مشارکت را نشان دهد، مشارکت را فرایند درگیری اعضای جامعه در فعالیت‌های برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری می‌داند (محسنی تبریزی، ۱۳۷۷). مردم ممکن است در سطوح مختلفی در این فرایندها دخیل باشند و تفاوت‌های بنیادی بین این حالات وجود دارد (مجیدی و همکاران، ۱۴۰۰). سه مفهوم ارتباط مردمی، مشورت با مردم و مشارکت اجتماعی نیز برای بیان تفاوت‌های این دخالت‌ها ارائه شده‌اند. در مشارکت اجتماعی، تبادل اطلاعات بین مردم و مسئولان با وجود گفت‌وگویی انجام می‌شود (عبدی، دانشپور، ۱۳۸۷؛ Cullingworth & Caves, 2013; Samuel, 1987؛ Francis et al., 2012؛ Foroughi et al., 2023).

• جایگاه مشارکت در فرایند دستیابی به پایداری اجتماعی مشارکت اجتماعی، فرایندی است که در آن افراد قدرت تصمیم‌گیری در مورد مسائل جامعه را تمرین می‌کنند (Cullingworth & Caves, 2013). این مشارکت از گسترش روابط بین‌گروهی در قالب انجمن‌های داوطلبانه، بنگاه‌ها و اتحادیه‌ها حاصل می‌شود (White, 1996). اهداف مختلفی برای به‌کارگیری مشارکت وجود دارد؛ از جمله خلق ایده‌های جدید، شناسایی نگرش‌ها و گرایش‌ها، انتشار اطلاعات، رفع و حل مغایرت‌ها و ارزیابی ایده‌ها و سنجش نظرات (Sanoff, 2000).

مشارکت از روابط بین‌گروهی و فعالیت‌هایی نظیر انجمن‌های داوطلبانه و اتحادیه‌ها حاصل می‌شود (کسای، ۱۳۷۹). تعاریف متفاوتی وجود دارد اما تعریف عامی که می‌تواند تمایز بین مشارکت و محرومیت از مشارکت را نشان دهد، مشارکت را فرایند درگیری اعضای جامعه در فعالیت‌های برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری می‌داند (محسنی تبریزی، ۱۳۷۷). مردم ممکن است در سطوح مختلفی در این فرایندها دخیل باشند و تفاوت‌های بنیادی بین این حالات وجود دارد (مجیدی و همکاران، ۱۴۰۰). سه مفهوم ارتباط مردمی، مشورت با مردم و مشارکت اجتماعی نیز برای بیان تفاوت‌های این دخالت‌ها ارائه شده‌اند. در مشارکت اجتماعی، تبادل اطلاعات بین مردم و مسئولان با وجود گفت‌وگویی انجام می‌شود (عبدی، دانشپور، ۱۳۸۷؛ Cullingworth & Caves, 2013; Samuel, 1987؛ Francis et al., 2012؛ Foroughi et al., 2023).

مشارکت حقیقی، تمام افراد مؤثر باید اطلاعات و منابع لازم برای تأثیرگذاری بر فرایند تصمیم‌گیری را فراهم سازند. برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری باید طوری تنظیم شود که مشارکت کل جامعه را تقویت کند.

دستاوردهای مشارکت مردمی که آن را در ارتباط تنگاتنگی با پایداری اجتماعی قرار می‌دهند، شامل: (۱) افزایش اعتماد مردم به سیستم برنامه‌ریزی و پذیرش تصمیم‌ها؛ (۲) آموزش شهروندان و انتقال اطلاعات در مورد محیط زندگی؛ (۳) مشروعیت‌بخشیدن به فرایند برنامه‌ریزی؛ (۴) توانمندسازی جامعه در زمینه‌های گوناگون؛ (۵) برقراری ارتباط چندسویه بین جامعه و مراجع تصمیم‌گیری گوناگون بخش عمومی با تصمیم‌گیرندگان سیاسی و سایر افراد و نهادهای درگیر؛ (۶) آگاهی بیشتر جامعه از رویدادهای تأثیرگذار بر محیط زندگی؛ و (۷) مشارکت و دخالت مردم در تصمیم‌گیری‌های مربوط به محیط زیست که می‌تواند اهمیت و اولویت‌های سیاسی را با نیازهای شهروندان مطابقت دهد، است (دانشپور و غفاری آذر، ۱۳۸۷).

این فرایند می‌تواند در شکل دهی به حیات جمعی و افزایش آگاهی اجتماعی نقش مؤثری ایفا کند (Wilson et al., 2019). با این توضیحات، مشارکت اجتماعی به‌عنوان یکی از اصول اساسی برای دستیابی به پایداری اجتماعی مطرح می‌شود. از آنجایی که

تصویر ۱. مؤلفه‌های تعامل اجتماعی. مأخذ: نگارندگان، برگرفته از اکبری، ۱۳۸۳. جدول ۳. دیدگاه صاحب‌نظران در حوزه مشارکت اجتماعی. مأخذ: نگارندگان.

حوزه	صاحب‌نظر	دیدگاه
روانشناسی	Mc Clelland & Winter (1969)	- بررسی ساخت‌های شخصیتی با تأکید بر خصیصه‌نیاز به پیشرفت و خلاقیت در مسیر تاریخ و تبیین ارتباط آن با توسعه اقتصادی-اجتماعی ارائه جنبه‌های انگیزه‌به‌نوسازی - ارائه عوامل مؤثر بر سطوح انگیزه پیشرفت
	Hogan & O'Flaherty (2021)	- تبیین تحولات انواع جوامع سنتی و مدرن بر حسب ساختار شخصیتی افراد آن جامعه، ارائه تئوری تغییر اجتماعی، ارائه شرایط مؤثر در بروز خلاقیت
	Fries (2009)	- مستلزم باور یا ابتکار معین بودن شروع توسعه اجتماعی-اقتصادی، دیدن تفاوتی روشی و نگرشی جوامع عقب‌مانده یا در حال توسعه و کشورهای توسعه‌یافته در قواعد و الگوهای رایج رفتاری که پذیرفته‌اند، وجود باور خودجوش و درونی میان عموم ملت‌ها لازمه توسعه است.
جامعه‌شناسی	Engels (2017)	- تبیین جنبه‌های خصوصیات برجسته انسان مدرن شامل داخلی و خارجی. یکی مرتبط به محیط او و دیگری به وجه نظرها، ارزش‌ها و احساسات او و شرح مؤلفه‌های انسان
	Lerner (2006)	- بررسی شرایط حاکم بر فرایندهای تغییر جهان سنتی به مدرن، شروع شدن فرایند نوسازی با ارتباطات عمومی جدید که وسیله اصلی جامعه‌پذیری و عامل اصلی تغییر اجتماعی است. ارائه مدلی که برای رسیدن به مشارکت اجتماعی-اقتصادی باید به‌صورت متواتر طی شود.
علوم انسانی	Weber (دوبر، ۱۳۹۲)	- بررسی عواملی که مستقیم یا غیرمستقیم در پیدایش مفهوم سرمایه‌داری نقش دارند، توجه به تأثیر باورها و ارزش‌های دینی بر رفتار کنش‌گران اجتماعی، همراه بودن مشارکت با مفهوم شانس یا احتمال، توجه به ایده‌ها، وجه نظرها، و ارزش‌هایی که رفتار اجتماعی-اقتصادی افراد را تشکیل می‌دهد.
	Huntington (1996)	- عواملی چون اقتدار خردمندان، تمایزپذیری ساخت‌ها و گسترش مشارکت سیاسی از عوامل پویایی نوسازی و توسعه‌اند و ارائه وجوه اساسی مشارکت (هانتینگتون، ۱۳۷۵) - دانستن مشارکت سیاسی به‌عنوان یکی از پارامترهای اساسی توسعه سیاسی (فرجی و همکاران، ۱۳۹۹) - تدوین مدل‌های چندگانه بر حسب میزان و نوع مشارکت در نظام‌های مختلف اقتصادی، سیاسی، و اجتماعی (قوم، ۱۳۷۳)
	Lipstadt (2005)	- بررسی عوامل مرتبط با مشارکت سیاسی-اجتماعی، سعی در مطرح کردن عوامل مؤثر در تثبیت و استقرار دموکراسی در جهان نوین و مطرح کردن عوامل مؤثر در میزان مشارکت در انتخابات.
	Dahl (دال، ۱۳۶۴)	- اعتقاد به اینکه فلاسفه، روانشناسان و جامعه‌شناسان اجتماعی در بسیاری از موارد فعالیت‌های سیاسی و مشارکت اجتماعی انسان را به صورت‌های مختلفی به نیازهای درونی، انگیزه‌های روانی، غرایض و ویژگی‌های شخصیتی او نسبت داده‌اند (ذکر دلایل عدم تمایل برخی از افراد به مشارکت اجتماعی، ذکر عوامل افزایش احتمال مداخله و مشارکت افراد).

موقعیت‌های مشارکت میان معماران و مردم در فرایند طراحی بررسی شده است. ابتدا دیاگرام‌های مفهومی از نسبت مشارکت ترسیم و سپس یک ماتریس بین نسبت مشارکت و مدل‌های طراحی ارائه شده است. در بیشتر مراحل طراحی نیاز به فعالیت مشترک معماران و مردم است و ایده‌های طرح باید توسط فعالیت‌های مردم تشکیل شوند (Dobson, 1999). بخش‌های مختلف طراحی نیازمند مدل‌های مختلف مشارکتی هستند، که کارگاه طراحی (شارت) یکی از روش‌های مؤثر برای تحقق مشارکت در فرایند طراحی است (باقرزاده خسروشاهی، ۱۳۹۴). این کارگاه به دستیابی به کیفیت نهایی و افزایش نقش میانی و پیونددهنده معمار در فرایند طراحی کمک می‌کند. تصویر ۲ و جدول ۶ شرح دقیق تری از فرایند و مدل‌های مشارکتی ارائه داده‌اند.

مشارکت افراد و گروه‌ها در فرایندهای اجتماعی نقش حیاتی ایفا می‌کند، توجه به جنبه‌ها و شرایط مختلف مشارکت و تفاوت‌های اساسی بین مفاهیم مرتبط اهمیت به‌سزایی دارد.

• مدل‌های مشارکت اجتماعی در طراحی معماری

تعیین سازوکار متناسب و انتخاب شیوه مشارکت صحیح در برنامه‌ریزی و تصمیم‌سازی، نیازمند داشتن شناختی عمیق از انواع مدل و روش‌های موجود است. در این زمینه مدل‌های بسیاری وجود دارد که می‌توان آنها را در قالب دسته‌بندی‌های جدول ۴ ارائه کرد. به‌علاوه مدل‌های معمول در پیشبرد پروژه‌های مشارکتی، توسط وی در پنج دسته اصلی و سایر روش‌های مطرح ارائه شده که در جدول ۵ قابل مشاهده است. به‌طور خلاصه بر پایه مدل‌های طراحی و پژوهش‌های پیشین،

جدول ۴. مدل‌های مشارکت اجتماعی در طراحی معماری. مأخذ: نگارندگان برگرفته از Sanoff, 2000.

انواع طبقه‌بندی	انواع مدل	مصادیق
طبقه‌بندی دو سطحی	مدل آگاهی‌رسانی مدل مشارکتی	- نمایشگاه‌ها و ارائه عمومی طرح‌ها، گزارش بلند، بسته‌های رسانه‌ای، کنفرانس خبری، خبرنگار، ضمیمه‌های روزنامه و جزء آن - گروه‌های مشاور، مصاحبه، گردهمایی‌ها، استماع‌های عمومی، همه‌پرسی، نظرسنجی، کارگاه‌ها و جزء آن
	مدل تبادل اطلاعات	- بانک اطلاعات، جلسات توجیهی/اطلاع‌رسانی، پیوست صورت‌تعداد، تماس‌های اطلاعات اصلی، گزارش‌های بلند، کیوسک‌های اطلاعاتی، خطوط مستقیم، ادارات پاسخگو، پست الکترونیک، ضمیمه روزنامه، بسته‌های رسانه‌ای، تبلیغات چاپی، ابزارها و مدل اطلاع‌رسانی چاپی، تماس‌های اطلاعاتی فنی، گزارش‌های فنی، سایت اینترنتی، تلویزیون
طبقه‌بندی سه سطحی	مدل دریافت بازخوردها	- برگه‌های نظرخواهی، نظرسنجی کامپیوتر محور، استفاده از افراد تسهیل‌گر جامعه محلی، روش دلفی، نظرخواهی فردی، مصاحبه، نظرسنجی از طریق پست الکترونیک و پرسشنامه، نظرسنجی تلفنی
	مدل جمع کردن مردم کنار هم	- گپ‌های دوستانه، خانه‌باز، دادرسی عمومی، همایش، برگزاری نمایشگاه، جلسات عمومی، جلسات وب‌محور، جلسات شهری، گروه‌های کار و کمیته‌های تخصصی، برگزاری کارگاه‌ها، جلسات فضای باز، گروه‌های مشاور در جریان، گفت‌وگوهای گردشی، کافه‌های جهانی، فرایند تنگ‌ماهی، گفت‌وگوهای متمرکز
	مدل آگاهی‌بخش	- برگزاری نمایشگاه‌ها، رسانه‌های خبری و بازدیدهای پیاده
	مدل غیرمستقیم	- پرسشنامه و نظرخواهی
طبقه‌بندی پنج سطحی	مدل طراحی گروهی	- برگزاری کارگاه‌ها و جلسات مردمی
	مدل باز و انعطاف‌پذیر	- تلویزیون مشارکتی و طراحی برگه‌های نظرسنجی
	مدل طوفان مغزی	- گالری، برگه‌های یادداشت

جدول ۵. مدل‌های پیشبرد پروژه‌های مشارکتی. مأخذ: Sanof, 2000.

انواع مدل	مصادیق
مدل آگاهی‌بخش	نمایشگاه‌ها، خبرهای رسانه‌ای، تورهای پیاده‌روی
مشکل‌گفت‌وگو مستقیم	بررسی و تهیه پرسشنامه
مدل‌های طراحی گروهی	تعامل رودررود در کارگاه‌ها و روش‌های گروهی، کارگاه طراحی (شارت)، طراحی درون گروهی
مدل باز	مشارکت از طریق برنامه‌های تلویزیونی، برنامه‌ریزی به کمک رأی‌گیری
مدل‌های طوفان مغزی	کار تیمی در حل مسائل به‌صورت خلاقانه، نمایشگاه هنری، بین‌کارت، مدل گروهی صوری، نوشتار کنفرانس اسلیپ، فرایند رینجی، مدل دلفی
روش‌های مختلف طوفان مغزی	ایده‌های انگیزشی، پنل فرمت
فرایند گروهی	فرایند گروهی همکارانه جهت فراهم آوردن امکان به اشتراک گذاشتن ایده‌ها
تکنولوژی دیجیتال	خدمات ارتباط از راه دور مانند ویدیو کنفرانس و غیره

جدول ۶. خلاصه کارگاه طراحی (شارت). مأخذ: نگارندگان برگرفته از Lindsey et al., 2003.

نوع جلسه	شرح	طول	هدف
کارگاه ^{۶۱}	سخنرانی و بحث گروه‌های بزرگ	نیم‌روز	- معرفی فرایند کارگاه طراحی (شارت) به مشارکت‌کنندگان - آموزش مشارکت‌کنندگان در مدت زمان محدود - معرفی فرایند کارگاه طراحی (شارت) به مشارکت‌کنندگان - آموزش مشارکت‌کنندگان در مورد تمام استراتژی‌های طراحی با کیفیت بالا - دخالت‌دادن عملی مشارکت‌کنندگان در تمرینات کارگاه طراحی (شارت) - برگزاری جلسات کم‌هزینه با کیفیت بالا
مینی کارگاه طراحی (شارت) ^{۶۲}	کارگاه و تمرین‌های تعاملی	یک الی نیم‌روز	- ارائه آموزش‌های پایه در مباحث طراحی با کیفیت بالا (در کارگاه‌ها) - انجام فعالیت‌های کارگاه طراحی (شارت) در گروه‌های فرعی برای پروژه‌های خاص - شناسایی استراتژی‌های مناسب طراحی با کیفیت بالا با در نظر گرفتن پروژه‌های خاص
کارگاه طراحی کامل ^{۶۳}	کارگاه به همراه بحث‌های فشرده گروه‌های فرعی	دو روز یا بیشتر	- بحث استراتژی‌های طراحی با کیفیت بالا که برای طراحی بررسی شده‌اند برای پروژه خاصی (در قالب کارگاه بررسی شده‌اند) و استراتژی‌های خاص پروژه مورد نظر انتخاب می‌شوند.

بررسی هدف و دستورالعمل کارگاه اصلی

تصویر ۲. مدل فرایند کارگاه طراحی شارٹ. مأخذ: نگارندگان.

روش پژوهش

پایه‌ای، به‌ویژه اطلاعات فنی مربوط به پروژه نیز از طریق مرور داده‌های آماری (اطلاعات سرشماری)، مطالعه اسناد بالادست (طرح تفصیلی منطقه)، گزارش‌های دفاتر خدمات نوسازی (گزارش شناخت، سند توسعه و گزارش‌های ماهیانه دفاتر) به دست آمده است.

محدوده مورد مطالعه

سایت موردنظر در خیابان مطهری شمالی، در منطقه یک شهرداری شیراز، مجاور میدان شهید مطهری قرار دارد، که از یک

ماهیت این پژوهش به گونه‌ای است که می‌توان آن را به‌منظور بهبود و افزایش تعاملات اجتماعی در فضاهای جمعی به کار برد، لذا تحقیقی کاربردی و از آن‌جاکه مشارکت محور است، تحقیقات میدانی براساس مدل «کارگاه طراحی یا شارٹ» شکل گرفته است. از طریق روش تحقیق کیفی و برای جمع‌آوری اطلاعات، از شیوه‌هایی نظیر مصاحبه عمیق استفاده و در این زمینه با افراد متخصص، مدیران شهری و افراد محلی مصاحبه شده است. این پژوهش همچنین به‌منظور تبیین موضوع مورد مطالعه، از طریق بررسی یک نمونه، ارائه شده است. گردآوری داده‌های مبنایی و

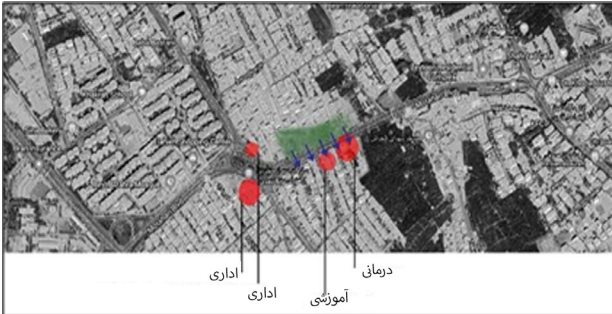
- برنامه‌ریزی روز سوم: با توجه به بحث‌های انجام‌شده در روز دوم، آترناتیو بهینه انتخاب شد.

- برنامه‌ریزی روز چهارم: به بررسی برنامه طرح نهایی پروژه و اعمال نظرات و پیشنهادات اختصاص یافت.

در خلال این چهار روز، انسجام و همدلی بین متخصصان و ذی‌نفعان مختلف به وضوح قابل مشاهده بود. تبادل نظر آزادانه، بحث‌های سازنده و تعهد به طراحی مشارکتی، فضایی پویا و امیدوارکننده را خلق کرد.

علاوه بر موارد ذکر شده، در این پیش کارگاه به موارد زیر نیز توجه ویژه شد:

- تشکیل تیم‌های برنامه‌ریزی: برای تسهیل فرایند برنامه‌ریزی و تقسیم وظایف، تیم‌های مختلفی با تخصص‌های گوناگون تشکیل شدند.

تصویر ۳. موقعیت سایت (محدوده سبز رنگ) و مجاورت‌ها و دیدها، مأخذ: Google Earth.

تصویر ۴. توزیع پراکندگی قرائت‌خانه‌ها، تصویر راست: کتابخانه‌های عمومی شیراز، مأخذ: سازمان برنامه و بودجه استان فارس، ۱۳۸۸.

تصویر ۵. تصویر راست: دسترسی‌ها به سایت، تصویر چپ: وضع موجود سایت طراحی، مأخذ: نگارندگان.

سمت به پل زرگری و ستارخان متصل می‌شود و از سمت دیگر به خیابان قدوسی غربی و قدوسی شرقی متصل می‌شود. انتخاب زمین در این محدوده با توجه به نقشه حوزه‌بندی کاربری‌های تعیین شده در حوزه‌بندی باغات، نشان می‌دهد این فضا به عنوان فضای سبز شهری در نظر گرفته شده و همچنین بنا به مطالعات انجام شده در معاونت برنامه‌ریزی شهرداری شیراز نسبت به شعاع فضای سبز منطقه یک شهرداری شیراز این محدوده کمبود فضای سبز شهری دارد (تصویر ۳).

بنا به مطالعات انجام شده در معاونت برنامه‌ریزی شهرداری شیراز با توجه به سالنامه آماری شهر شیراز (سازمان برنامه و بودجه استان فارس، ۱۳۸۸) منطقه یک شهرداری شیراز فاقد فضای کاربری فرهنگی کتابخانه و قرائت‌خانه در آن محدوده است. بدین منظور در جهت تبلیغ و ترویج فرهنگ و در عین حال تفریحی سالم در راستای گذراندن اوقات فراغت و نمایش ارزش و جایگاه علم و قلم ایرانیان، حتی برای گردشگران خواهد بود (تصویر ۴). ضمناً دسترسی اصلی و درجه یک به سایت از خیابان شهید مطهری و جزو شریان اصلی است (تصویر ۵).

مراحل عملی کارگاه طراحی (شارت)

• پیش کارگاه

پیش کارگاه طراحی (شارت) با هدف بررسی دستورالعمل و هدف کارگاه اصلی تشکیل شد. قلب فرایند شارت، تیمی متخصص و جامع است. این تیم از دو بخش کلیدی تشکیل شده است: «تیم برنامه‌ریزی و طراحی» که متشکل از متخصصین مجرب در حوزه‌های برنامه‌ریزی شهری، معماری، محیط زیست، حمل و نقل و ... است و همچنین نمایندگان سازمان‌های مرتبط و مدیران شهری را در برمی‌گیرد. بخش دیگر، «ذی‌نفعان» هستند که به نحوی از اجرای پروژه شارت تأثیر می‌پذیرند. برای هدایت این تیم، فردی با تجربه و شناخت کافی از تخصص‌های موجود انتخاب می‌شود تا حداکثر بهره‌وری از ظرفیت‌های جمعی را تضمین کند. حضور کارمندان شهرداری در این تیم علاوه بر نظارت بر شکل‌گیری طرح، فرصتی برای آشنایی با تخصص‌های مختلف و درک بهتر مشکلات و فرصت‌های شهری فراهم می‌کند. هدف از تشکیل این تیم، رفع چالش‌ها و دستیابی به نتایج مطلوب و همه‌جانبه در برنامه‌ریزی و تدوین راهبردها است. ترکیب تخصص‌های متنوع، حضور ذی‌نفعان و مشارکت کارمندان شهرداری، نویدبخش فرایندی پربار و موفق برای شارت خواهد بود. برنامه‌ریزی دقیق و مدون، از ویژگی‌های بارز این پیش کارگاه بود. فرایند برنامه‌ریزی در چهار مرحله مجزا و با جزئیات کامل انجام شد:

- برنامه‌ریزی روز اول: به معرفی سایت پروژه و ارائه اطلاعات کلی در خصوص آن اختصاص یافت.

- برنامه‌ریزی روز دوم: به معرفی و بحث و بررسی آترناتیوهای مختلف برای برنامه‌ریزی طراحی پروژه گذشت.

باغ به عنوان طرح مایه اصلی تدوین طرح و استراتژی‌های مرتبط با آن. این فرایند به درک بهتر از نیازها و امکانات موجود در سایت و همچنین جمع آوری ایده‌های مختلف برای پیشبرد پروژه کمک کرد (تصویر ۷).

• روند کارگاه روز دوم

در روز دوم کارگاه، پنج آلترناتیو طراحی فضا با توجه به بحث‌های روز اول معرفی و ارزیابی شد. طراحان حرفه‌ای به عنوان رهبران کارگاه، ایده‌ها و طرح‌ها را روی کاغذ جلب کردند. تعامل بین افراد محلی، متخصصان و مدیران شهری به چشم می‌خورد و متخصصان با ابزار ترسیمی نظرات را یادداشت کردند تا به توافقی در مورد طراحی فضا برسند (تصاویر ۸ و ۹).

مراحل طی شده در این روز عبارتند از:

- ارائه پنج آلترناتیو طراحی فضا: این آلترناتیوها با توجه به بحث‌ها و نیازهای مطرح شده در روز اول طراحی و ارائه شدند.
- ارزیابی و مقایسه آلترناتیوها: مزایا و معایب هر آلترناتیو توسط مشارکت کنندگان بررسی شد.
- ترسیم و ثبت ایده‌ها: طراحان حرفه‌ای ایده‌ها و نظرات مشارکت کنندگان را به صورت بصری ثبت و ضبط کردند.
- تعامل و هم‌افزایی: تعامل و تبادل نظر بین افراد محلی، متخصصان و مدیران شهری در فضایی پویا و خلاقانه صورت گرفت.
- تلاش برای دستیابی به توافق: با استفاده از ابزار ترسیمی و بحث‌های سازنده، تلاش شد تا به توافقی جمعی در مورد طراحی فضا دست پیدا شود.

• جلسه میانی و غیررسمی

یک جلسه میانی و غیررسمی در بین کارگاه روز دوم و سوم برگزار شد تا ایده‌های اولیه مرور شوند. در این جلسه همه افراد متخصص و تسهیل گرد دعوت شدند. این جلسه به عنوان پیش جلسه‌ای برای تعیین آلترناتیو نهایی بود تا تمام موارد به صورت تخصصی بررسی شود.

- تعیین ذی‌نفعان: ذی‌نفعان اصلی پروژه مشخص شده و در فرایند برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری مشارکت داده شدند.

- تدوین دستور کار: برای هر کارگاه طراح، دستور کاری دقیق و مدون تدوین شد تا جلسات به‌طور منظم و هدفمند برگزار شوند. پیش کارگاه شارت، نقطه عطفی در مسیر طراحی مشارکتی این پروژه بود. با هم‌افزایی و تعهد متخصصان و ذی‌نفعان، گامی مهم در جهت خلق فضایی شهری پویا، زیبا و متناسب با نیازهای مردم برداشته شد (تصویر ۶). در ادامه، به شرح مختصری از دستاوردهای هر روز پیش کارگاه می‌پردازیم.

دستاوردهای روز اول:

- معرفی تاریخچه، ویژگی‌ها و موقعیت مکانی سایت پروژه
- ارائه اطلاعات مربوط به جمعیت، نیازها و خواسته‌های مردم محله
- آشنایی مشارکت کنندگان با یکدیگر و اهداف پروژه
- دستاوردهای روز دوم:
- ارائه ایده‌ها و آلترناتیوهای مختلف برای برنامه‌ریزی پروژه
- بحث و بررسی مزایا و معایب هر آلترناتیو
- تبادل نظر و هم‌فکری بین مشارکت کنندگان
- دستاوردهای روز سوم:
- انتخاب آلترناتیو بهینه با نظر اکثریت مشارکت کنندگان
- ارائه جزئیات و ایده‌های اولیه برای برنامه نهایی

دستاوردهای روز چهارم:

- بررسی طرح نهایی پروژه با حضور مشارکت کنندگان
- اعمال نظرات و پیشنهادات مشارکت کنندگان
- نهایی شدن برنامه طرح و آماده‌سازی برای فاز بعدی
- با اتکا به نتایج و دستاوردهای پیش کارگاه شارت، می‌توان با اطمینان خاطر به سوی مراحل بعدی طراحی و اجرا گام برداشت. همدلی، تعهد و مشارکت فعال متخصصان و ذی‌نفعان، نویدبخش خلق فضایی شهری پویا، زیبا و متناسب با نیازهای مردم خواهد بود.

• روند کارگاه روز اول

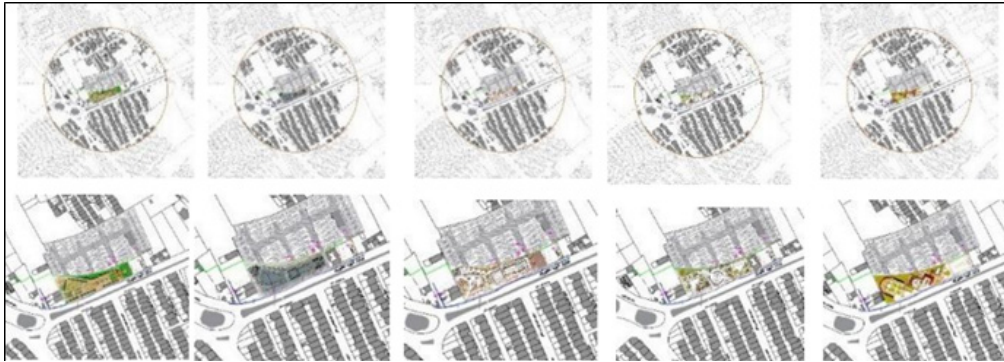
در پیش کارگاهی که برگزار شد، تعدادی از افراد محله و متخصصان حضور داشتند. ابتدا توسط عکس و فیلم، سایت پروژه به حاضرین توضیح داده شد تا شناخت اولیه‌ای نسبت به موضوع کسب کنند. پس از آن، از شرکت کنندگان خواسته شد تا نظرات خود را درباره پتانسیل‌ها و ضعف‌های سایت ارائه دهند. افراد محلی در مورد خاطرات و قصه مکان طراحی صحبت کردند، کلیدواژه «باغ ناری» در این گفتگوها استخراج شد که مبین اسم گذشته مکان طرح بوده است. همچنین در ادامه گفتگوهای آزاد افراد محلی مشخص شد که در گذشته آبانباری به نام «حاج حبیب» در این مکان وجود داشته که به دلیل احداث خیابان در دهه‌های گذشته از بین رفته است. با پایان یافتن مباحث آزاد، سؤالاتی در مورد طرح خانه کتاب مطرح و به صورت چاپی به افراد محلی داده شد تا موضوع بحث قرار گیرند. کلیدواژه‌های مختلفی در نتیجه این بحث و گفت‌وگو استخراج شدند؛ از جمله آن: نوع معماری بنا، توجه به معماری بومی و زمینه‌گرا، احترام به گذشته سایت، کیفیت فضاهای مورد مطالعه برای کتابخانه، مفهوم

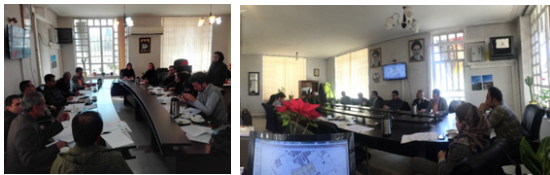
تصویر ۶. برگزاری پیش کارگاه. مأخذ: آرشیو نگارندگان.

تصویر ۷. روز اول برگزاری کارگاه شارت. مأخذ: آرشیو نگارندگان.

تصویر ۸. ارائه آلترناتیوهای مختلف. مأخذ: نگارندگان.

تصویر ۹. روز دوم برگزاری کارگاه شارت. مأخذ: نگارندگان.

تصویر ۱۰. روز سوم برگزاری کارگاه شارت. مأخذ: آرشیو نگارندگان.

تصویر ۱۱. روز چهارم برگزاری کارگاه شارت. مأخذ: آرشیو نگارندگان.

بحث

در کارگاه روز اول، از ویژگی‌های تاریخی زمین طراحی به نام باغ اناری و آب‌انبار حاج حبیب صحبت شد. دغدغه اصلی ساکنان احیای باغ و ایجاد کتابخانه‌ای متفاوت بود. معماری بومی

• روند کارگاه روز سوم

در روز سوم کارگاه، براساس نظرات جلسه قبل، یک آلترناتیو به‌عنوان طرح بهینه انتخاب شد و جزئیات معماری آن مورد بحث و گفتگو قرار گرفت. نقاط قوت و ضعف آلترناتیو شناسایی و راهکارها و پیشنهادات متنوعی ارائه شد. تسهیل‌گران متخصص به لیست موارد مورد نیاز رجوع کردند تا اطمینان حاصل کنند که همه چیز تأمین شده است. در زمان باقی‌مانده تا پایان کارگاه اصلی لازم است که اطلاعات تکمیلی اضافه شود. این جلسه مرحله نهایی تعیین طرح اصلی را تشکیل داد و تمرکز بر روی جزئیات فضای داخلی و کیفیت فضایی و فضاهای نیمه‌باز در طرح نهایی بود (تصویر ۱۰). کلیه نمونه‌های موردی دارای کیفیت فضایی مشابه برای تحلیل نهایی چاپ شده و در کنار طرح قرار گرفتند. با تشریح و تمرکز متخصصین بر طرح نهایی مؤلفه‌های تخصصی سیاست‌گذاری‌ها و نقاط ضعف و قوت بررسی شد. فضاهای مختلف طرح با تشریح انجام‌شده از سه نگاه مدیران شهری، متخصصین و افراد محلی ارزیابی شد.

• روند کارگاه روز چهارم

در روز آخر کارگاه که رویدادی نیم‌روزه بود، در آن اعضا، مسئولان و مداخله‌گران حاضر بودند (تصویر ۱۱). نتایج در این کارگاه ارائه و به بحث گذاشته شد و تصمیمات اصلی تبیین شد. نتایج به‌صورت طرح سه بعدی از کلیت فضا، کیفیت فضای داخلی و پلان نمایش داده شد تا نتیجه کار را همه افراد ببینند و پیشنهادات نهایی و تغییرات نهایی اعمال شود. برخی از دستاوردهای روز پایانی کارگاه شارت شامل موارد زیر بود:

- ارائه نتایج کارگاه به‌صورت بصری: طرح‌های سه‌بعدی، پلان و توضیحات مربوط به کیفیت فضای داخلی ارائه شد.
- بحث و بررسی نتایج توسط مشارکت‌کنندگان: نظرات و پیشنهادات خود را در خصوص نتایج ارائه‌شده ارائه کردند.
- تبیین تصمیمات اتخاذ‌شده: تصمیمات کلیدی در خصوص طراحی فضاهایی و تبیین شد.
- اعمال تغییرات نهایی: نظرات و پیشنهادات نهایی مشارکت‌کنندگان در طرح اعمال شد.
- با اتکا به نتایج و دستاوردهای کارگاه شارت، می‌توان با اطمینان خاطر به‌سوی مراحل بعدی طراحی و اجرا گام برداشت.

پتانسیل و بستر برای حل مسائل و پایداری شهر ایجاد می‌کند. «کارگاه طراحی» به‌عنوان یک روش مناسب در فرایند طراحی معماری تشخیص داده شد و براساس آن، فرایندی مشخص برای کاربرد عملی ارائه شد.

در سایت مورد نظر در شیراز، با در نظر گرفتن نیاز به فضای سبز و کتابخانه فرهنگی، بررسی‌ها و گفت‌وگوها منجر به ارائه پیشنهادات و ایده‌های طراحی شد. نتایج نشان دادند که مشارکت مردم در «کارگاه طراحی» اهمیت زیادی در تحقق اهداف پروژه دارد و بر افزایش همگرایی میان گروه‌های مختلف و همچنین در شناسایی پتانسیل‌ها و منابع محله تأثیر می‌گذارد. این مطالعه از اهمیت مشارکت اجتماعی در ارتقاء کیفیت فضاهای شهری و دستیابی به پایداری اجتماعی شهر تأکید دارد. ایده‌ها و پیشنهادات به‌دست آمده می‌توانند بستر مناسبی برای طراحی مشارکتی فضاهای شهری باکیفیت ارائه دهند. در پایان بخش نتیجه‌گیری این پژوهش دسته‌بندی تکمیلی جهت اصلاح و بهبود فرایند کارگاه‌های مشارکت شهروندان در پروژه‌های معماری ارائه می‌دهد.

و احساس افراد نسبت به فضا بررسی شد. کلیدواژه‌های استخراج‌شده از کارگاه روز اول در **جدول ۷** و پیشنهادات اعضای کارگاه و اهالی محل در کارگاه روز آخر در مورد طرح و نمونه‌هایی از طراحی براساس آنها در **جدول ۸** ارائه شده است.

نتیجه‌گیری

این پژوهش با هدف بررسی اثرات مشارکت اجتماعی در فرایند طراحی و ساماندهی فضای شهری انجام شد. هدف نهایی از این‌گونه طرح‌ها، افزایش ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی و برتری سطح رفاه عمومی و بهره‌مندی جامعه است. با موفقیت‌های بیشتر فضای شهری، تعاملات و حیات جمعی افراد در آن افزایش می‌یابد. این مطلب نیازمند یک تغییر در رویکرد طراحی از نوع دولت‌مدار به نوع اجتماع‌محور و مشارکتی است که باعث بهره‌گیری از سرمایه اجتماعی و خرد جمعی در راستای پایداری اجتماعی شهر می‌شود. در این پژوهش با ارزیابی شاخص‌های مؤثر بر پایداری اجتماعی، نشان داده شد که مؤلفه‌های اصلی فضای اجتماع‌پذیر شامل تعامل اجتماعی و مشارکت اجتماعی است. طراحی مشارکتی یک جدول ۷. کلیدواژگان استخراج‌شده از کارگاه روز اول. مأخذ: نگارندگان.

ویژگی و نوع فضا	راهبردها و راهکارهای پیشنهادی
نوع معماری بنا	- توجه به معماری بومی اما نه به‌صورت کلاسیک، بلکه با نگاهی نو به معماری بومی شهرمان (معاصر) - احترام به گذشته سایت جهت ارتقاء غنای حسی محیط - معماری زمینه‌گرا - معماری طبیعت‌گرا
ورودی مجموعه نسبت به فضای خیابان	- داشتن ورودی انعطاف‌پذیر برای ایجاد حس دعوت‌کنندگی - طراحی ورودی به‌صورت تعاملی با افراد پیاده - وجود ورودی‌های اصلی و فرعی
کیفیت فضای مطالعه	- فضاهای دنج برای افرادی که نیاز به تمرکز دارند. - تنوع در فضای نشستن - دید به فضای سبز و آبراه‌های موجود در سایت
فضاهای پیشنهادی در کنار فضای مطالعه	- فضای کافه کتاب - فضای گالری - در نظر گرفتن فضایی برای نقالی در باغ - فضایی برای فروش کتاب - استفاده از نشیمن‌های متفاوت در فضای باغ
کیفیت فضاهای ارتباطی بین کاربری‌ها	- ترکیبی از فضاهای باز و بسته - پراکندگی کاربری‌ها در کل سایت و وجود فضاهای ارتباطی بین کاربری‌ها به‌صورت فضاهای نیمه‌باز و باز - امکان اتصال فضاهای ارتباطی همچون معماری خانه با حیاط‌های میانی به هم
طرح ایده‌آل از دید افراد محلی	- فضایی متفاوت از پارک را تداعی کند. - فضایی متفاوت که فعالیت اختیاری را می‌طلبد. - صدای آب، غالب بر هر صدای دیگری در مجموعه باشد. - فضایی آرام که کمی ما را از استرس و هیجانات اطراف دور کند. - فضای باغ غالب بر هر فضای دیگری باشد. - ساختمان در میان باغ محو شود. - فضایی به دور از اغتشاشات صوتی باشد. - فضای آب‌انبار را برای ایجاد حس تعلق خاطر به محیط زنده کند.

جدول ۸. کلیدواژگان استخراج شده از کارگاه روز چهارم و نمونه‌هایی از طراحی براساس آنها. مأخذ: نگارندگان.

پیشنهادات	راهبردها و راهکارهای طراحی	اسکیس طرح
پیشنهادات برای فضای نقالی	<ul style="list-style-type: none"> - در یک فضای سرپوشیده پرتابل در فضای باز با امکان برگزاری مراسمات معرفی، نقالی و رونمایی کتاب در نظر گرفته شود. - یک پرده نمایش نسبت به فضای آمفی تئاتر رو باز برای نمایش فیلم و نقالی کتاب در فضای باز در نظر گرفته شود. 	
پیشنهادات برای فضاهای مطالعه کتاب	<ul style="list-style-type: none"> - تنوع در فضاهای مطالعه (خصوصی، نیمه خصوصی، عمومی و نیمه عمومی) وجود داشته باشد. - فضای مطالعه جمعی (بحث و گفت و گو در مورد کتاب مورد نظر) در نظر گرفته شود. - فضایی که افراد به صورت تفریحی کتاب بخوانند و نه از سر اجبار وجود داشته باشد. - فضایی با کیفیت برای مطالعه در فضای باز ایجاد شود. - مخزن باز در بین فضاهای مطالعه در نظر گرفته شود. 	
پیشنهادات برای ورودی مجموعه	<ul style="list-style-type: none"> - طرح ورودی فضای تعاملی بیش تری داشته باشد. - جداره ورودی ارتباط بیش تری با فضای پیاده داشته باشد. (در طرح قبلی در بعضی از جداره‌ها به علت شیب مخالفی که دارد امکان نشستن وجود ندارد.) 	
پیشنهادات برای امنیت فضای پایین و بالابردن امنیت و چشم ناظر مجموعه	<ul style="list-style-type: none"> - فضایی برای نشستن و مکث کردن در کنار فضای کتابخانه که علاوه بر امنیت و چشم ناظر ورودی دوم محسوب می شود، ایجاد شود. - یک فضای ترکیبی از نشیمن و پلکان در نظر گرفته شود. - فضای ورودی دوم باید بین فضای کتابخانه و کوشک مرکزی باشد. 	
پیشنهادات برای پارکینگ مجموعه	<ul style="list-style-type: none"> - فضای پارکینگ برای افرادی که به خانه کتاب مراجعه می کنند، در نظر گرفته شود. - فضای پارکینگ با فضای سبز ترکیب شود. - فضای پارکینگ و مجموعه خانه کتاب جدا شود. 	
پیشنهادات برای فضای سبز	<ul style="list-style-type: none"> - سرانه فضای سبز کل مجموعه افزایش داده شود. - سرانه فضای سبز در قسمت گودال باغچه افزایش داده شود. 	
فضاهای پیشنهادی برای مجموعه	<ul style="list-style-type: none"> - فضاهایی برای انجمن‌های مختلف هنری (معماران، خطاطان، نویسندگان و غیره) در نظر گرفته شود. - تعدادی دفتر برای اینکه یک سری محفل‌هایی برگزار شود و متخصصان به بحث و گفت و گو بنشینند، در نظر گرفته شود. 	

- نکات کلی:

۱. توجه به ویژگی‌های کالبدی محله و الزامات آن از دیگر نکات مطرح در اجرای «کارگاه طراحی» است.
  ۲. ارتباط با طرح‌های بالادست و هم‌راستابودن با آنها تأثیر مهمی بر تکنیک دارد.
  ۳. مشارکت محلی در هر محله، با توجه به وضعیت محدوده، شرایط ویژه‌ای را طلب می‌کند.
  ۴. ارتباط میان تیم تسهیل‌گری و بافت محلی اثر بسیاری بر پیشبرد کار دارد.
  ۵. روابط قدرت در بافت محلی و نحوه تعامل گروه‌های مختلف اثرات مهمی در پیشبرد کار دارد.
  ۶. اسناد و ابزار اجرای این تکنیک نیز در زمینه تشویق مردم به مشارکت مؤثر است.
- راهبردهای «کارگاه‌های طراحی» به شرح زیر است که لازم است اقداماتی نیز برای هر راهبرد پیش‌بینی شود:
۱. اتخاذ یک هدف متناسب با مقیاس کار و انتخاب اهداف عملیاتی
  ۲. طراحی «کارگاه طراحی» براساس شرایط موجود و ویژگی‌های خاص محله و طرح.
  ۳. تعیین نوع «کارگاه طراحی» (منظرساز یا اجرایی).
  ۴. شناسایی گام‌ها و سناریوهای اجرایی «کارگاه طراحی».
  ۵. تعریف ابعاد «کارگاه طراحی» با لحاظ اسناد بالادست، تنوع افراد و گروه‌های شرکت‌کننده، نوع تعاملات گروه‌ها، خاستگاه اجتماعی و اقتصادی ایشان و ویژگی‌های کالبدی محله.
- پیش از هر چیز ضروری است تا مشخص شود که ضوابط و نظام اجرایی هر «کارگاه طراحی» در همان طرح قابل بررسی، ارائه و طراحی است. با این حال برخی ضوابط عام در این زمینه پیش‌بینی شده‌اند:
۱. مشارکت شهروندان.
  ۲. درک متقابل و همدلی با مردم، ایجاد شرایطی برای درک متخصصان و مسئولین نسبت به مشکلات و چشم‌ها و امیدهای مردم و پذیرش آن.
  ۳. شناخت عمیق از محله.
  ۴. اسناد خوانا جهت استفاده در جلسه و ارائه به مردم.
  ۵. آغاز پر قدرت کارگاه در نقطه‌ای مشخص با هدف معین.
  ۶. ارائه تصویری قوی و چشم‌انداز پروژه.
  ۷. راه‌اندازی جریان افکار و معانی
- هر «کارگاه طراحی» قابل تقسیم به سه مرحله است و طی مراحل زیر در آن ضروری است:
۱. پیش از کارگاه اصلی
- انتخاب یک کمیته راهبری برای پیشبرد «کارگاه طراحی» و گسترش مفاهیم موردنیاز در «کارگاه طراحی» در بردارنده اولویت‌های مهم و مفاهیم درجه دوم در پروژه شامل:

الف. مشخص نمودن هدف پروژه؛

- ب. مشخص کردن محدوده جغرافیایی دقیق پروژه؛
  - پ. شناسایی مسائل حقوقی و قانونی مرتبط با «کارگاه طراحی»؛
  - ت. خلاصه‌سازی دستور کار برای همراه داشتن در کارگاه اصلی؛
  - ث. تدوین دستور کار «کارگاه طراحی» که مختص پروژه است.
- برای جلب مشارکت مردم پیش از کارگاه، می‌توان ارائه‌هایی برای گروه‌های مختلف برگزار کرد و شرکت‌کنندگان را تشویق و انتخاب کرد. یکی از بهترین راه‌های شرکت دادن افراد در کارگاه، جلب مشارکت کودکان است که علاوه بر استفاده از نظرات و شناخت آنها، فعال‌تر شدن والدینشان را نیز به همراه دارد. به‌عنوان مثال، می‌توان از ایده‌هایی چون انتخاب یک شخصیت شغلی برای کودکان در جلسه کارگاه استفاده کرد. همچنین، در حین برگزاری جلسه می‌توان آنها را به کشیدن تصاویری از آینده محله ترغیب کرد. به‌علاوه، انتخاب یک روز در مدرسه برای طراحی و آشنایی کودکان، پیش از برگزاری «کارگاه طراحی» سودمند است. در «کارگاه طراحی»، فراهم کردن اطلاعات لازم و ثانویه نیز ضروری است. در این زمینه موارد زیر قابل توجه است:
- الف. شناسایی افراد کلیدی.
  - ب. مستندسازی شرایط موجود (تصاویر، نقشه‌ها، اسناد و نقشه‌های قبلی، مطالعات و گزارش‌ها، اطلاعات آماری، اسناد تاریخی، قوانین منطقه‌ای، پروژه‌های مرتبط، ویدئوها و سایر اطلاعات موجود).
  - پ. لازم است که تاریخ، مکان برگزاری جلسه، تعداد و مشخصات شرکت‌کننده‌ها، تجهیزات و مواد و موارد لازم جهت مستندنگاری تدارک دیده شود.
  ۲. کارگاه اصلی
- الف. یک فرایند حداقل ۲ روزه (در برخی موارد ۴ روزه) شامل سه مرحله (تفکر، تفکر ترسیمی، ارائه و طراحی).
- ب. اجرای کارگاه اصلی شامل مستندسازی، مصاحبه با گروه‌ها، اولویت‌بندی مفاهیم و گسترش پیشنهادات.
  - پ. تثبیت پروژه‌های توسعه محلی، اولویت‌ها، و استراتژی‌های اجرایی در این کارگاه.
  - ت. دستیابی به اسناد گرافیکی جامع، خوانا و قابل فهم برای همگان.
  - ث. دستیابی به کانسپت اصلی در این کارگاه.
  ۳. پس از کارگاه اصلی
- الف. ارائه گزارش خروجی نهایی و دستیابی به چالش‌ها و امکانات.
- ب. ارائه پیشنهادات مدون در راستای پروژه‌های توسعه محلی.
  - پ. دستیابی به اقدامات.
  - ت. دستیابی به منابع و پتانسیل‌های موجود.

ث. ارائه یک گزارش رسمی و ارائه آن به افراد محله و در صورت نیاز جامعه بزرگتر (منطقه و شهر).
 ج. تبلیغ و اطلاع‌رسانی.
 چ. ارائه اسناد و تصاویر مدون جهت انتشار در رسانه‌ها.

پی‌نوشت‌ها

۱. Information Repositories / ۲. Briefings / ۳. Bill stuffers / ۴. Central / ۵. Information contacts / ۶. Feature stories / ۷. Hot Line / ۸. field office / ۹. Email / ۱۰. Newspaper Inserts / ۱۱. Press Release / ۱۲. Technical / ۱۳. Print Advertisement / ۱۴. Print Public Information material / ۱۵. Information Contacts / ۱۶. Comment Form / ۱۷. Technical Report / ۱۸. Computer-Based Polling / ۱۹. Delphi Process / ۲۰. In-person surveys / ۲۱. Interview / ۲۲. Mailed Surveys & Questionnaires / ۲۳. Telephone Surveys/Poll / ۲۴. Coffee Klatches- Kitchen Table Meeting / ۲۵. Open Houses / ۲۶. Public Hearing / ۲۷. Symposia / ۲۸. Fair & Events / ۲۹. Public Meeting / ۳۰. Web-Based Meeting / ۳۱. Town Meeting / ۳۲. Task On / ۳۳. Forces- Expert Committee / ۳۴. Workshop / ۳۵. Open Space meeting / ۳۶. Going Advisory Group / ۳۷. World Cafes / ۳۸. Revolving Conversations / ۳۹. Fish Bowl Processes / ۴۰. Focused Conversations / ۴۱. Awareness Methods / ۴۲. Indirect Methods / ۴۳. Open-Ended / ۴۴. Methods / ۴۵. Brainstorming Methods / ۴۶. News Media / ۴۷. Exhibits / ۴۸. Walking Tours / ۴۹. Participatory Cable Television / ۵۰. Planning Ballot / ۵۱. Gallery / ۵۲. Pin card / ۵۳. NGT, Nominal Group Technique / ۵۴. Ringi Process / ۵۵. Writing Panel / ۵۶. Delphi Method / ۵۷. Idea Trigger / ۵۸. Format / ۵۹. Group Process / ۶۰. Telecommunication / ۶۱. Digital Technology / ۶۲. Minicharrette / ۶۳. Full-scale charrette / ۶۴. Workshop

فهرست منابع

• اکبری، امین. (۱۳۸۳). نقش سرمایه اجتماعی در مشارکت: بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی بر مشارکت سیاسی، اجتماعی (مطالعه موردی روستای فارسج از توابع سقز) (پایان‌نامه منتشرنشده کارشناسی ارشد). دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران.
 • آلمن، ایروین. (۱۳۸۲). محیط و رفتار اجتماعی: خلوت، فضای شخصی، قلمرو و ازدحام (ترجمه علی نمازیان). دانشگاه شهید بهشتی.
 • باقرزاده خسروشاهی، مهدیه. (۱۳۹۴). طراحی شهری پایین به بالا (مفاهمه‌ای) تدوین دستورکار فرایند طراحی شهری مشارکتی با رویکرد شارث نمونه‌موردی: طرح احداث ایستگاه مرکزی مترو در میدان ساعت تبریز. ص ۶۱-۸۴. https://soffeh.sbu.ac.ir/article_100248.html
 • جیکوبز، جین. (۱۳۸۶). مرگ و زندگی شهرهای بزرگ آمریکایی (ترجمه حمیدرضا پارستی و آرزو افلاطونی). دانشگاه تهران.
 • چرخچیان، مریم و دانشپور، سید عبدالهادی. (۱۳۸۸). بررسی مؤلفه‌های طراحی فضاهای عمومی پاسخگو. جغرافیا و برنامه‌ریزی (دانشگاه تبریز)، ۱۴(۳۰)، ۵۳-۸۵.
 • دارابی، حسن. (۱۳۸۸). نقش مشارکت در طراحی محیط روستایی. محیط‌شناسی، ۳۵(۵۲)، ۱۱۱-۱۲۴. https://jes.ut.ac.ir/article_21632.html
 • دال، رابرت آلن. (۱۳۶۴). تجزیه و تحلیل جدید سیاست (ترجمه حسین ظفریان). حسین ظفریان.
 • دانشپور، سید عبدالهادی و غفری آذر، زهرا. (۱۳۹۹). طراحی شهری با رویکرد مشارکت همکاری جویانه، از ایده تا طرح؛ مورد پژوهی: میدان هروی تهران. باغ نظر، ۱۷(۸۲)، ۵-۲۰. <https://doi.org/10.22034/bagh.2019.134125.3605>
 • راپاپورت، آموس. (۱۳۸۴). معنی محیط ساخته‌شده: رویکردی در

ارتباط غیرکلامی (ترجمه فرح حبیبی). پردازش.
 • سازمان برنامه و بودجه استان فارس. (۱۳۸۸). سالنامه آماری شهر شیراز. قابل دسترس در: <https://www.mpo-fr.ir/reports/1>
 • عبدی دانشپور، زهره. (۱۳۸۷). درآمدی بر نظریه‌های برنامه‌ریزی با تأکید ویژه بر برنامه‌ریزی شهری. دانشگاه شهید بهشتی.
 • عزتیان، شهره و امین‌زاده، بهناز. (۱۴۰۱). تحلیلی بر پایداری اجتماعی در رابطه تعاملی شهروندان و مدیریت شهری با استفاده از روش تحلیل عاملی (نمونه موردی: شهروندان شهر اصفهان). جغرافیا و توسعه فضای شهری، ۹(۴)، ۵۴-۳۹. <https://doi.org/10.22067/jgusd.2022.69681.1028>
 • غفری، غلامرضا و نیازی، محسن. (۱۳۸۶). جامعه‌شناسی مشارکت. نزدیک.
 • فرجی، سید جلال‌الدین؛ خبازی چالشتی، مصطفی و احمدی، شفیقه. (۱۳۹۹). نقش مشارکت شهروندان در ارتقای امنیت و توسعه اجتماعی (مطالعه موردی: شهر هرات، افغانستان). جغرافیای اجتماعی شهری، ۱(۱)، ۹۷-۱۲۴. <https://doi.org/10.22103/JUSG.2020.2007>
 • قوام، سید عبدالعلی. (۱۳۷۳). توسعه سیاسی و تحول اداری. قومس.
 • الکساندر، کریستوفر. (۱۳۸۷). زبان الگو بخش اول: شهرها (ترجمه رضا کربلایی‌نوری). مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی شهرسازی و معماری.
 • کسای، افشین. (۱۳۷۹). جایگاه و نقش مشارکت در مدیریت شهری شهرهای جدید (پایان‌نامه منتشرنشده کارشناسی ارشد). دانشکده جامعه‌شناسی، دانشگاه شیراز، ایران.
 • گل، یان. (۱۳۸۷). زندگی در فضای میان ساختمان‌ها (ترجمه شیما شصتی). سازمان انتشارات جهاد دانشگاهی.
 • مجیدی، مریم؛ منصور، سید امیر؛ صابرنژاد، ژاله و براتی، ناصر. (۱۴۰۰). ظرفیت‌های منظر در تحقق مفهوم مشارکت در طرح‌های شهری. منظر، ۱۳(۵۴)، ۱۸-۲۷. <https://doi.org/10.22034/manzar.2020.242196.2077>
 • محسنی تبریزی، ع. (۱۳۷۷). طرح بررسی راه‌های جلب مشارکت مردمی در توسعه پایدار کشاورزی. معاونت ترویج و مشارکت مردمی وزارت جهاد سازندگی.
 • نوربری-شولتز، کریستیان. (۱۳۸۱). مفهوم سکونت: به سوی معماری تمثیلی (ترجمه محمود امیریاراحمدی). آگاه.
 • نیومن، اسکار. (۱۳۸۷). خلق فضای قابل دفاع (ترجمه کاوه صابر و فائزه رواقی). طحان؛ هله.
 • هانتینگتون، ساموئل. (۱۳۷۵). سامان سیاسی در جوامع دستخوش نگرانی (ترجمه محسن ثالثی). علم.
 • هنرخواه، رویا؛ افضل، کوروش و قائدی، عبدالکریم. (۱۴۰۱). بررسی مؤلفه‌های تأثیرگذار بر تعاملات اجتماعی در فضاهای باز شهری با استفاده از تکنیک متاآنالیز. جغرافیا و برنامه‌ریزی منطقه‌ای، ۱۲(۴۷)، ۸۴-۹۷. <https://doi.org/10.22034/jgeoq.2022.130163>
 • وبر، ماکس. (۱۳۹۲). دین، قدرت، جامعه (ترجمه احمد تدین). هرمس.
 • یزدان‌فر، سیدعباس؛ حسینی، سیدباقر، و زرودی، مصطفی. (۱۳۹۲). فضاهای عمومی و افزایش تعاملات اجتماعی؛ مطالعه موردی: مجتمع مسکونی کوثر و فاز دو مجتمع مسکونی اکباتان. مدیریت شهری، ۳۲(۲۲-۷).
 • Aldegheishem, A. (2023). Community participation in urban planning process in Saudi Arabia: An empirical assessment. *Journal of Urban Management*, 12(3), 221-23. <https://doi.org/10.1016/j.jum.2023.04.003>
 • Arnstein, S. R. (1969). A Ladder of Citizen Participation. *Journal of the American Institute of Planners*, 35(4), 216-224. <https://doi.org/10.1080/01944366908977225>

- Baines, J. & Morgan, B. (2004). Sustainability appraisal: A social perspective. Sustainability Appraisal. In B. Dalal-Claton & B. Sadler (eds.), *A Review Of International Experience And Practice. First Draft of Work in Progress*. International Institute for Environment and Development, London.
- Barton, H., Grant, M. & Guise, R. (2021). *Shaping neighbourhoods: for local health and global sustainability*. Routledge. https://books.google.com/books/about/Shaping_Neighbourhoods.html?id=oGYzEAAAQBAJ
- Bramley, G., & Power, S. (2009). Urban form and social sustainability: the role of density and housing type. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 36(1), 30-48. <https://doi.org/10.1068/b33129>
- Chambers, R. (1994). The origins & practices of participatory rural appraisal. *World Development*, 22(7), 953-969. [https://doi.org/10.1016/0305-750X\(94\)90141-4](https://doi.org/10.1016/0305-750X(94)90141-4)
- Choguill, C. L. (2008). *Developing sustainable neighbourhoods. Habitat International*, 32(1), 41-48. <https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2007.06.007>
- Çiner, F. & Doğan-Sağlamtimur, N. (2019). Environmental and sustainable aspects of green building: A review. *IOP Conference Series Materials Science and Engineering*, 706(1), 012001. <http://doi.org/10.1088/1757-899X/706/1/012001>
- Clark, M. (2012). Achieving Memorable Places, 'Urban Sense of Place' for successful urban planning and renewal? In I. Convey, G. Corsane & P. Davis (eds.), *Making Sense of Place: multidisciplinary perspectives*. Boydell & Brewer.
- Colantonio, A. & Dixon, T. (2010). *Urban regeneration & social sustainability: best practice from European cities*. Wiley-Blackwell. https://books.google.com/books?id=IbVrXCBy_j8C&printsec=frontcover&dq#v=onepage&q&f=false
- Cullingworth, B. & Caves, R. W. (2013). *Planning in the USA: Planning and development issues*. Routledge.
- Dempsey, N., Bramley, G., Power, S. & Brown, C. (2011). The social dimension of sustainable development: Defining urban social sustainability. *Sustainable Development*, 19(5), 289-300. <http://doi.org/10.1002/sd.417>
- Dines, N. T., Cattell, V., Gesler, W. M. & Curtis, S. (2006). *Public spaces, Social relations & well-being in East London*. Policy.
- Dobson, T. (1999). Community participation in natural resources management in Malawi: Charting a new course for sustainability. *Colorado Journal of International Environmental Law and Policy*, 10, 153-177.
- Engels, B. (2017). Natural world heritage and the sustainable development goals. In M.T. Albert, F. Bandarin & A.P. Roders (eds.), *Going Beyond*. Springer, 45-56. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-57165-5>
- Foroughi, M., de Andrade, B., Roders, A. P. & Wang, T. (2023). Public participation and consensus-building in urban planning from the lens of heritage planning: A systematic literature review. *Cities*, 135, 104235. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2023.104235>
- Francis, J., Giles-Corti, B., Wood, L. & Knuiiman, M. (2012). Creating sense of community: The role of public space. *Journal of Environmental Psychology*, 32(4), 401-409. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2012.07.002>
- Fries, B. (2009). Sustainability Assessment via Sustainable Value Added and Composite Sustainable Development Index on the Example of Petroleum Majors. *SPE Health, Safety, Security, Environment, & Social Responsibility Conference*, North America. <https://doi.org/10.2118/120572-MS>
- Garcia-Ramon, M. D., Ortiz, A. & Prats, M. (2004). Urban planning, gender and the use of public space in a peripheral neighbourhood of Barcelona. *Cities*, 21(3), 215-223. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2004.03.006>
- Gehl, J. (2013). *Cities for people*. Island press. https://books.google.com/books/about/Cities_for_People.html?id=IBNJoNILqQcC
- Halprin, L. (1963). *Cities*. Reinhold Publishing Corporation.
- Halprin, L. (1972). *Lawrence Halprin notebooks 1959-1971*. Mit Pr.
- Halprin, L. (2011). *A life spent changing places*. University of Pennsylvania Press.
- Harris, M.J. (2000). *Basic principles of sustainable development. Global development and environment institute*. Tufts university Medfor MA 02155.
- Hickey, S. & Mohan, G. (Eds.). (2004). *Participation: From tyranny to transformation? Exploring new approaches to participation in development*. Zed Books. <https://books.google.com/books/about/Participation.html?id=CrDnCCymayYC>
- Hogan, D. & O'Flaherty, J. (2021). Addressing education for sustainable development in the teaching of science: The case of a biological sciences teacher education program. *Sustainability*, 13(21), 12028. <https://doi.org/10.3390/su132112028>
- Hostetler, M. & Noiseux, K. (2010). Are green residential developments attracting environmentally savvy homeowners? *Landscape and Urban Planning*, 94(3-4), 234-24. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2009.10.008>
- Hostetler, M. (2021). *What actions are successful in activating cities to implement urban biodiversity conservation policies, campaigns, and projects? The Nature of Cities*. Retrieved from <https://www.thenatureofcities.com/2021/04/30/what-actions-are-successful-in-activating-cities-to-implement-urban-biodiversity-conservation-policies-campaigns-and-projects/>
- Hostetler, M., Swiman, E., Prizzia, A. & Noiseux, K. (2008). Reaching residents of green communities: Evaluation of a unique environmental education program. *Applied Environmental Education and Communication*, 7(3), 114-124. <https://doi.org/10.1080/15330150802553828>
- Hou, J. (2007). Designing public consensus: The civic theater of community participation for architects, landscape architects, planners, and urban designers. *Landscape Architecture*, 97(11), 102.
- Johnson, M. S. (2008). Public participation and perceptions of watershed modeling. *Society and Natural Resources*, 22(1), 79-87. <http://doi.org/10.1080/08941920802220347>
- Jones, R., Heim, D., Hunter, S. & Ellaway, A. (2016). The relative influence of neighbourhood incivilities, cognitive social capital, club membership and individual characteristics on positive mental health. *Health Place*, 28, 187-193. <https://doi.org/10.1016/j.healthplace.2014.04.006>
- Koning, J. (2001). *Social Sustainability in a Globalizing World. Context, theory and Methodology Explored* (Paper prepared for the UNESCO/MOST Meeting). The Hague.
- Lee, J. Y. (2023). Assessing happiness policies in Seoul: citizen participation in urban planning. *Planning Practice & Research*, 38(3), 464-475. <https://doi.org/10.1080/02697459.2023.2197766>
- Lemer, S. (2006). *Governance for Sustainability: Dynamics of Collaborative Arrangements* (Working Paper Number 3.). Department of Environment and Resource Studies, University of Waterloo, Ontario.
- Lindsey, G., Todd, J. A. & Hayter, S. J. (2003). *Handbook for planning and conducting charrettes for high-performance projects* (No. NREL/BK-710-33425). National Renewable Energy Laboratory.

- Lipstadt, D. E. (2005). *History on Trial: My Day in Court with a Holocaust Denier*. Ecco.
- Litting, B. & Griebler, E. (2005). Social sustainability: A catchword between political pragmatism and social theory. *International Journal of Sustainable Development*, 8(1-2), 65-79.
- Maslow, A. H. (2011). *Hierarchy of needs: A theory of human motivation*. Springer. https://books.google.com/books/about/A_Theory_of_Human_Motivation.html?id=CkonDwAAQBAJ
- Mc Clelland, D.C. & Winter, D.G. (1969). *Motivating Economic Achievement*. Free Press.
- Perry, C. A. (1929). *Neighborhood and Community Planning, Volume 7 of Regional Survey of New York and Its Environs*. Committee on the Regional Plan of New York and Its Environs.
- Rowe, G. & Frewer, L. J. (2005). A typology of public engagement mechanisms. *Science, Technology, & Human Values*, 30(2), 251-290. <http://doi.org/10.1177/0162243904271724>
- Samuel, P. (1987). *Community participation in development projects, The World Bank experience*. The World Bank.
- Sanoff, H. (2000). *Community participation methods in design and planning*. Wiley.
- Smith, M. K. (2007). *Tourism, culture and regeneration*. Cabi. https://books.google.com/books/about/Tourism_Culture_and_Regeneration.html?id=ccHfBLMQhYYC
- Tawfiq, M. (1999). Housing layout, Social Interaction, & the Place. *Environmental Psychology*, 19(1), 41-73. <https://doi.org/10.1006/jevp.1998.0106>
- Taylor, K. (2016). The Historic Urban Landscape paradigm and cities as cultural landscapes. Challenging orthodoxy in urban conservation. *Landscape Research*, 41(4), 471-480. <https://doi.org/10.1080/01426397.2016.1156066>
- The Landscape Foundation. (2023). *The New Landscape Declaration*. Rare Bird Books.
- Van der Vaart, G., Trell, E. M., Restemeyer, B. & Bakema, M. M. (2015). Resilience: Just do it?! Governing for resilience in vulnerable places, University of Groningen, 9-10 October 2014. *Resilience*, 3(2), 160-171. <https://doi.org/10.1080/21693293.2015.1034348>
- Wallace, C., & Pichler, F. (2009). More participation, happier society? A comparative study of civil society & the quality of life. *Social Indicators Research*, 93, 255-274. <https://doi.org/10.1007/s11205-008-9305-9>
- White, S. C. (1996). Depoliticising development: The uses & abuses of participation. *Development in Practice*, 6(1), 6-15. <https://doi.org/10.1080/0961452961000157564>
- Wilson, A., Tewdwr-Jones, M. & Comber, R. (2019). Urban planning, public participation and digital technology: App development as a method of generating citizen involvement in local planning processes. *Environment and Planning B: Urban Analytics and City Science*, 46(2), 286-302. <https://doi.org/10.1177/2399808317712515>
- Yang, C., & Liu, T. (2022). Social media data in urban design and landscape research: A Comprehensive literature review. *Land*, 11(10), 1796. <https://doi.org/10.3390/land11101796>

COPYRIGHTS

Copyright for this article is retained by the author(s), with publication rights granted to the Bagh-e Nazar Journal. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

نحوه ارجاع به این مقاله:
حبیبی، امین؛ نیک کار، محمد؛ علی آبادی، محمد و اسکندرپور، صدیقه. (۱۴۰۳). نگرش پایدار از نتیجه بر رویه؛ تجربه طراحی فضاهای شهری براساس مشارکت اجتماعی در شیراز. *باغ نظر*, ۲۱(۱۳۴), ۲۱-۳۶.

DOI: 10.22034/BAGH.2024.436380.5541
URL: https://www.bagh-sj.com/article_198607.html

